

ANNA CETERA-WŁODARCZYK – ALICJA KOSIM: Polski Szekspir. Repozytorium polskich przekładów Szekspira w XIX wieku: zasoby, strategie tłumaczenia i recepcja

Warszawa: Wydział neofilologii Uniwersytetu Warszawskiego, 2019. ISBN 978-83-235-3874-5 (e-pub) <http://polskiszekspir.uw.edu.pl/>

Vo väčšine kultúr Západu patrí William Shakespeare k najsústavnejšie recipovaným inojazyčným autorom. V krajinách bývalého východného bloku sa po páde železnej opony vynorila naliehavá potreba nanovo rekonštruovať jeho prítomnosť v národnej kultúre, vziať do zorného poľa aj doteraz obchádzané, zaznávané, či dokonca neznáme aktivity a diela, a to aj zo staršieho obdobia. Možnosti digitalizácie položili pred postkomunistickú generáciu shakespeareistov novú výzvu: zozbierať a sprístupniť všetky preklady a dokumenty. Len s takýmto heuristicky definovaným základom je totiž možné pristúpiť k novému prepisovaniu dejín národných Shakespeareov.

V českej kultúre sa na takýto čin roku 2003 podujal Pavel Drábek. V projekte *KaPRADí (Knihovna překladů raného anglického dramatu)* zhromaždil a digitalizoval stovky českých prekladov. Mnohé z nich (nie všetky) sú verejne dostupné v elektronických prepisoch na <http://www.phil.muni.cz/kapradi/>. Riešiteľ preskúmal desiatky verejných aj súkromných archívov a rukopisy, ktoré objavil (J. J. Kolár, J. K. Tyl, F. Nevrla), vysoko presiahli jeho očakávania. Nato publikoval aj knižnú monografiu (*České pokusy o Shakespeara*. Brno: Větrné mlýny 2012) „jako ságu a dějiny českého shakespeareovského překladatelství“ (4) spolu s výberom dvadsiatich doteraz neznámych alebo nepublikovaných starších textov od 1782 do 1922 a bibliografiou českých prekladov až do roku 2012.

V nasledujúcom desaťročí sa aj v Poľsku do podobného výskumu pustila popredná shakespeareistka Anna Cetera-Włodarczyk. So svojou doktorandkou Alicjou Kosim a striedavo ďalšími tromi doktorandmi pripravila a na jar 2019 sprístupnila webovú stránku s názvom *Depozit polskich przekładów*

Shakespeara 19. storočia: zdroje, przekładatel'ské strategie a recepcja.

Poľský projekt je postavený trochu inak. Tematicky pokrýva iba obdobie 19. storočia; metodologicky sa autorky a zostavovateľky držia v pozadí: zatiaľ čo Drábek priniesol nový materiál a potom s ním nanovo poskladal veľký príbeh českého Shakespeara ponad vyše dve storočia, ktorý prečítal svojimi očami neskrývajúc ani osobné preferencie, poľský výskum ponúka neutrálnejšiu a objektívnejšiu sumu poznatkov. Nepíše syntetizujúci príbeh; jeho veľkosť spočíva v zozbieraní, identifikovaní a kontextových analýzach historického materiálu, ktorý na webe stavia ako mozaiku. Dalo by sa povedať, že aj efektívnejšie využíva nové technológie – hoci to by bolo voči českému projektu trochu nespravodlivé, keďže digitálne možnosti sa za tých pätnásť rokov razantne posunuli.

Poľský tím teda verejnosti ponúka kolekciu viac ako 100 kompletných prekladov (v takmer 200 textových variáciách), ktoré vyšli knižne alebo časopisecky v 19., resp. tzv. dlhom 19. storočí, plus každý text aj v origináli podľa Open Source Shakespeare. Ani zdanlivo banálna základná úloha nájsť a identifikovať všetky vydania, určiť prekladateľa, rok a miesto vzniku a publikovania textu nebola jednoduchá. V roku 1795 po treťom delení Poľsko na 123 rokov totiž úplne zmizlo z mapy Európy, následkom čoho sa poľské literárne aktivity odohrávali roztrieštene na územiach Ruska, Pruska alebo Rakúska, alebo vôbec v emigrácii. Tak aj miesta, kde v 19. storočí vznikali alebo vychádzali poľské preklady Shakespeara, boli popri Varšave, Krakove, Poznani a Lodži aj Paríž, Bordeaux, Charkov, Lvov, Kyjev, Vilnius, Lipsko a iné.

V 19. storočí Shakespeara do poľštiny z originálu preložilo a publikovalo knižne

alebo časopisecky úctyhodných 27 osôb (fragmenty, rukopisy ani texty len pre divadlo nie sú zohľadnené). Nájďme medzi nimi nielen známe literárne osobnosti poľského romantizmu, filozofa, historika, aktívnych revolucionárov, publicistov či katolíckych duchovných, ale aj maliara, politika, právnik, štátneho úradníka, chirurga či etnografa, ako aj otca Josepha Conrada či nemanželského syna cára Alexandra I.; dokonca aj ženu – Wiktoriu Rosickú, ktorá ako tridsaťročná preložila *Romea a Júliu* (1892) a ktorú to neskôr po boku nemeckého manžela zavialo až na Haiti.

Viac ako polovica z nich preložila len po jednej hre. Najaktívnejší bol Leon Ulrich, ktorý vo francúzskom exile pretlmočil všetky hry (37), ďalej J. Komierowski (10), J. Paszkowski (13), S. E. Koźmian (7) a prvovezec I. Hołowiński (6). Nielen knihy, ale aj ich autori majú svoje osudy: Józef Paszkowski, ktorý má dodnes vysokú pozíciu v poľskom shakespearistickom kánone, sa publikovania ani uvedenia žiadneho zo svojich prekladov nedožil; trojdielna zbierka prekladov Jana Komierowského, najstaršieho z plejády, sa až donedávna pripisovala jeho príbuznému Józefovi a identita Szczęsnego Kluczyckého dodnes nie je uspokojivo vyriešená: autorky projektu sa domnievajú, že ide o Jana Feliksa Kluczyckého; Gustaw Ehrenberg bol zasa za svoje politické aktivity odsúdený na smrť a nakoniec si odpykal trest v baniach na Sibíri. Niektorí autori svoje knižné vydanie sami spolufinancovali, iní získali pomoc mecénov alebo výnos venovali na podporu poľských študentov, iní sa zasa finančne ledva udržali nad vodou. Niektorí mali živé kultúrne kontakty, iní boli solitéri a doma sedí; tlmočili pre reprezentatívne viacdielne knižné edície, pre časopisy aj pre lacné zošitkové vydania na periférii. Všetky tieto historické a geografické faktory ovplyvňovali aj ďalšiu recepciu ich prekladov.

Prekladatelia predstavujú jedno z kritérií vyhľadávania na stránke – raz sú ich profily vzhľadom na sporé zdroje kratšie, inokedy zaberú niekoľko desiatok strán. Všetky sa však držia jednotnej štruktúry: zazname-

návajú životné osudy prekladateľov, profesionálne a kultúrne kontexty ich života a tvorby, pričom uvažujú aj o okolnostiach a možných motiváciách, ktoré ich viedli k prekladaniu Shakespeara. Pohnútky to boli napospol vznešené, s vedomím kultúrnej misie, a ako také ich vnímame aj vtedy, ak autori prácou prekonávali životné krízy alebo odolávali zlému osudu či chorobám, tak ako chirurg Władysław Matlakowski, ktorý na svojom preklade *Hamleta* pracoval viac rokov a len tesne pred smrťou stihol dokončiť rukopis a kritický úvod k hre (ten v jeho knihe zaberá vyše 400 husto tlačených strán!). Niektoré preklady vznikli so zámerom podporiť divadlo či legendárnu herečku Helenu Modrzejewskú alebo pre reprezentatívne vydanie Shakespearových drám od Józefa Ignacyho Kraszewského z rokov 1875–1877. (Kraszewski ako kľúčová osobnosť shakespearistiky 19. storočia by si takisto bol zaslúžil osobitný profil, aj keď bol „len“ editorom, a tak sa nezместil do danej štruktúry projektu, podobne ako aj neskorší ľvovský editor Henryk Biegeleisen.)

Súčasťou profilov osobností je aj charakteristika ich prekladateľských stratégií metódami deskriptívnej translitológie, ako aj náčrt doterajšej edičnej, kritickej a ranej divadelnej recepcie. Analyzujúc prístupy k východiskovému i cieľovému textu autorky popri dobových aj neskorších komentároch publikujú pasáže z poznámok samotných prekladateľov. Ak ich nenašli uverejnené, hľadali zmienky o nich v osobnej korešpondencii či rodinných archívoch; v prípade aktívneho Paszkowského sa napríklad pomocne opierajú o jeho poznámky k prekladu Goetheho *Fausta*. Profily dopĺňajú obsiahle poznámky pod čiarou, a to nielen bibliografické.

Ďalším kritériom vyhľadávania sú samotné hry. Platforma ponúka digitálne faksimile všetkých známych vydaní daného obdobia (preto tu napríklad nájďme štyri rôzne verzie Paszkowského a štyri Ostrowského prekladu *Kupca benátskeho* – pričom zostavovateľky odporúčajú najautoritatívnejšie z nich). *Polski Szekspir* teda neprístupňuje prepísané texty ako české

KaPRADí, ale digitálne kópie celých kníh alebo ich častí. V popredí záujmu je samozrejme textualita prekladov. Z bibliofilského hľadiska je však pozoruhodná aj ich materialita – grafické prvky, ilustrácie, pečiatky knižníc alebo podpisy majiteľov (ktorých je často veľa až do momentu, kým exemplár zakotvil v Národnej knižnici vo Varšave); rukopisné poznámky a škrty, ohmatané či zažltnuté strany, prepepené knižničné signatúry sú tiež svedectvom o intenzívnom skrytom živote týchto kníh. Z Ruského impéria vo vydaní z Varšavy na osobitnej stránke nájdete azbukou oznam, že knihu povolila cenzúra dňa 1. júna 1876; iné vydanie z Vilniusiu zasa píše, že dňa 5. júla 1840 ho v Kyjeve odobril cenzor Novickij; v parížskom vydaní *Kupca benátskeho* roku 1840 cenzora nepotrebovali, zato na začiatok knihy umiestnili mapu celého (vtedy neexistujúceho) Poľska lemovanú heslom: „Sloboda, rovnosť, celistvosť“; roku 1941 sa zasa majiteľ iného exempláru – varšavská knižnica – tituluje pečiatkou „Staatsbibliothek Warschau“...

Nevenujeme sa tu podrobne textom hier, skôr išlo o to zachytiť špecifikum a šírku záberu tohto po všetkých stránkach vynikajúceho projektu. Hádám aj najzarytejší odporca digitálnych kníh sa tu bude cítiť ako v živej knižnici. Okrem dobových vydaní (často s úctyhodným poznámkovým aparátom, aký v slovenských vydaniach chýba dodnes) si k textom môže prečítať vzrušujúce ľudské príbehy ich autorov a sledovať kľukaté osudy recepcie ich diela.

Encyklopedické radenie prekladateľov

a hier, ako aj jednotný spôsob digitálneho sprístupnenia vyše dvoch stovák vydaní sú prvky, ktoré pôsobia demokratizačne a protihierarchicky. Na stránke je k dispozícii aj dvojdielna elektronická publikácia vo formáte pdf: prvá časť je vlastne zbierka profilov prekladateľov uvedených jednotlivo na webe; druhá časť opakuje základné informácie z prvej a k nim ponúka výber reprezentatívnych či typických textových pasáží z každého prekladu – tento diel knihy by sa bol hodil skôr na papierové vydanie – vnímame ho totiž ako svojho druhu učebnicu, pracovný zošit či antológiu pre začiatočníkov.

Aj autorka tejto recenzie sa na prelome milénia zahrávala s myšlienkou vytvoriť digitálny archív slovenských shakespearovských prekladov, no hneď stroskotala na tom, čo dnes tým väčšmi oceňuje na poľskej platforme: komplexný interdisciplinárny prístup. Pretože projekt *Polský Shakespeare* prepája výskumy a poznatky anglistiky a shakespearistiky, translatológie, kultúrnej a sociálnej histórie, biografistiky, polonistiky, archívnictva, bibliografistiky, a to vo vynikajúcej spolupráci s Národnou knižnicou a Centrom digitálnych kompetencií Varšavskej univerzity. Stránka je informačne nasýtená a prehľadná. Základné informácie uvádza aj v anglickej verzii. Odkazy na ňu sa ihneď po zverejnení ocitli na medzinárodných platformách. Ráta sa tiež s pokračovaním projektu, a to modulom zameraným na 20. a 21. storočie.

JANA WILD

Vysoká škola múzických umení
Slovenská republika

GERALDINE BRODIE: *The Translator on Stage*

London: Bloomsbury, 2018, 195 s. ISBN 978-1-15013-2210-5

Knihou *Prekladateľ na scéne* sa venuje prekladaniu divadelných hier na objednávku divadiel. Táto oblasť je predmetom kritiky, štúdií i vyučovania už oddávna. Autorka titulu Geraldine Brodie sa zamerala na preklady ôsmich divadelných hier z rôznych jazykov,

ktoré boli roku 2005 uvedené na známych londýnskych scénach. Jej analýza zahrnuje aj problémy recepcie, kultúrneho a operatívneho zázemia divadla, takže v istom zmysle potvrdila názor vydavateľstva Bloomsbury, ktoré samo seba nazýva tvorivou dielňou.